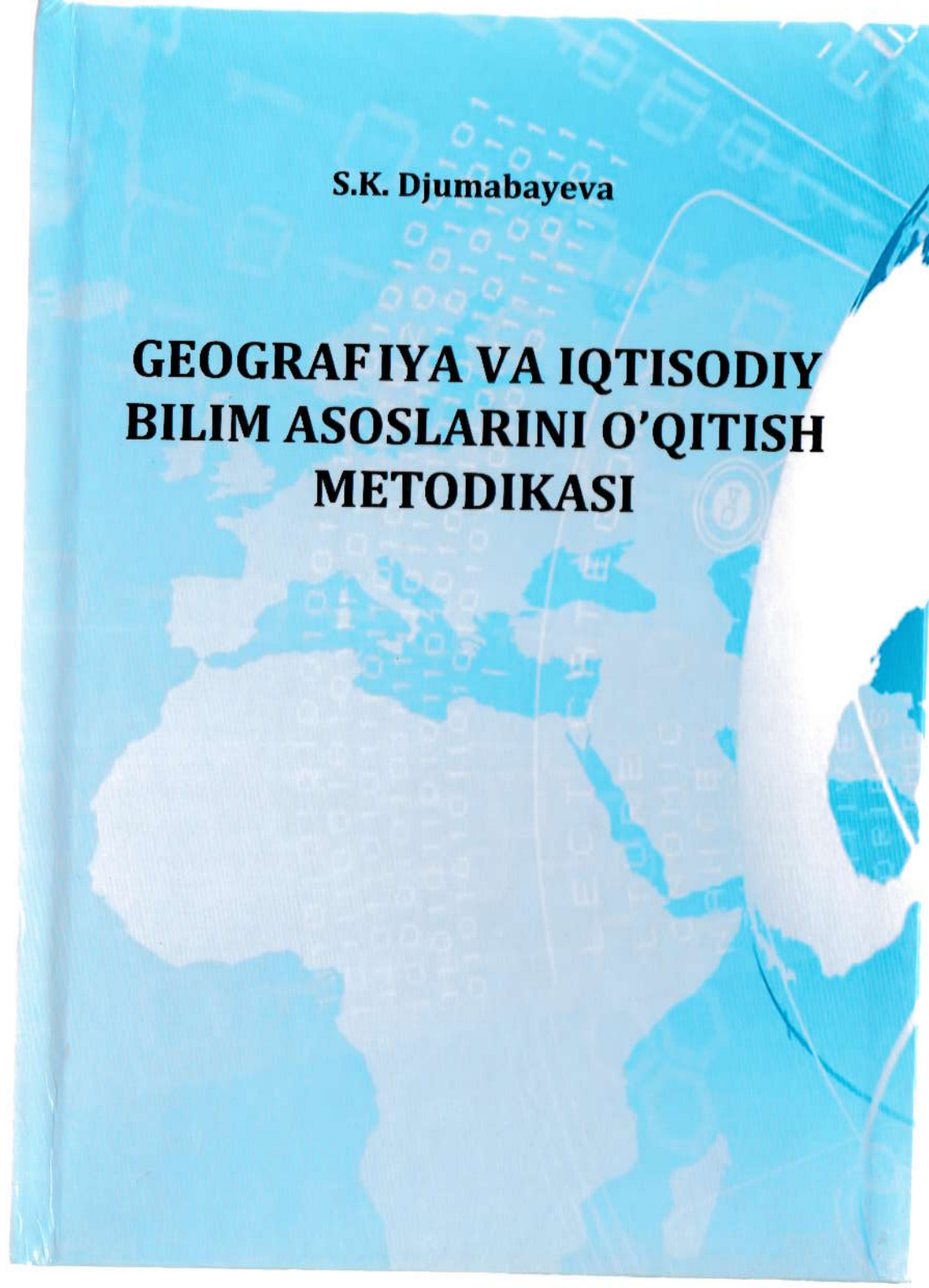

S.K. Djumabayeva

**GEOGRAFIYA VA IQTISODIY
BILIM ASOSLARINI O'QITISH
METODIKASI**

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

S.K. Djumabayeva

**GEOGRAFIYA VA IQTISODIY BILIM
ASOSLARINI O'QITISH METODIKASI**

(O'quv qo'llanma)

Toshkent
«Sarbon LLS»
2024

UO'K 911;37.0
KBK 26.8
D-10

S.K. Djumabayeva / Geografiya va iqtisodiy bilim asoslarini o'qitish metodikasi / [O'quv qo'llanma]: - Toshkent. Sarbon LLS - 2024.- 174 bet.

Taqrizchilar:

Geografiya kafedrası prof. A.K.Urazbaev
Geografiya kafedrası mudiri, dots. F.A.Xamroyeva

Annotatsiya

Respublikamizda so'nggi yillarda yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularni o'qitish jarayonida raqamli ta'limni joriy etish, o'qitishning zamonaviy metodlari asosida aniq va rasmiy manbalarga tayanilgan holda ma'lumotlarni talabalarga tezkor yetkazishga katta e'tibor qaratilmoqda. Xususan, mamlakatimizda "o'qitish usullarini takomillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish, talabalarda o'qishga sog'lom, kuchli va ta'sirchan motivatsiyani shakllantirish" ustuvor vazifa sifatida qaralmoqda.

Ayniqsa, hozirgi murakkab axborotlarni, geografik hodisa va sabab oqibatlarini, tabiiy va iqtisodiy geografiya tushunchalarini o'quvchilar ongiga etkazish va shakllantirish nihoyatda murakkab jarayon hisoblanadi. Maktab dasturi o'quvchilarga faqat geografiyaga oid bilim berish bilan cheklanmaydi, balki ularda zarur ko'nikma va malaka hosil qilishni ham o'z zimmasiga oladi.

O'quv qo'llanma Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023-yil 29-maydagi 232-sonli buyrug'iga asosan nashrga ruxsat etilgan.(Guvohnoma № 232-288)

ISBN 978-9910-751-66-0

Kirish

Jamiyat taraqqiyotini har tomonlama etuk o'qituvchilarsiz tasavvur etish qiyin. Malakali pedagog mutaxassislar tayyorlash esa ko'p jihatdan ularning metodik tayyorgarligiga bog'liq. Ayniqsa, hozirgi murakkab axborotlarni, geografik hodisa va sabab oqibatlarini, tabiiy va iqtisodiy geografiya tushunchalarini o'quvchilar ongiga etkazish va shakllantirish nihoyatda murakkab jarayon hisoblanadi. Maktab dasturi o'quvchilarga faqat geografiyaga oid bilim berish bilan cheklanmaydi, balki ularda zarur ko'nikma va malaka hosil qilishni ham o'z zimmasiga oladi. Har bir o'quvchi darsda olgan ko'nikma va malakalar asosida bilimlarni mustaqil egallash zarur bo'ladi. Mamlakatimizda kadrlar tayyorlash milliy dasturiga muvofiq umumiy o'rta ta'limning barcha bo'g'inlarida o'quvchilarning muntazam bilim olishi, ularda bilim olish ehtiyojini rivojlantirishni, o'quvchilarda mehnat ko'nikmalari, mustaqil ijodiy fikrlash, kasb tanlashga va atrof muhitga ongli munosabatni hosil qilishni, milliy va umumbashariy qadriyatlarini hurmat qilishni, o'z vataniga, xalqiga sadoqat, mehr muhabbat ruhida tarbiyalash vazifalari belgilandi. Bu vazifalarni bajarishda geografiya ta'limi alohida salmoqqa ega. Ayniqsa tabiiy va iqtisodiy geografiya kurslarini o'qitish borasida milliy dasturda qo'yilgan vazifalarni bajarish cheksiz imkoniyatlarga ega ekanligini tajribalarisbotlamoqda. Bularning barchasi geografiya o'qituvchisidan pedagogik faoliyatdagi yutuq kamchiliklarini tahlil qila olishni, o'z ish tajribasini tahlil qilib, umumlashtira bilishni, boshqa o'qituvchilarni tajribasini umumlashtirish, samarali ta'lim shakllari, metodlardan o'z ishida oqilona foydalanishni talab qiladi.

1-MAVZU: GEOGRAFIYA O'QITISH NAZARIYASI VA METODIKASI FANINING MAQSADI VA VAZIFALARI.

Reja:

1. Geografiya o'qitish nazariyasi va metodikasi, uning o'rganish ob'ekti.
2. Geografiya o'qitish nazariyasi maqsadi.
3. Geografiya o'qitish nazariyasining muhim vazifalari va tarkibiy qismi.

Tayanch iboralar: *Pedagogika, fanlar tizimi, geografiya fanlar tizimi, iqtisodiy geografiya fanlar tizimi, maxsus geografiya, metod, metodika, didaktika, usullar.*

Kirish. Jamiyat taraqqiyotini har tomonlama etuk o'qituvchilarsiz tasavvur etish qiyin. Malakali pedagog mutaxassislar tayyorlash esa ko'p jihatdan ularning metodik tayyorgarligiga bog'liq. Ayniqsa, hozirgi murakkab axborotlarni, geografik hodisa va sabab oqibatlarini, tabiiy va iqtisodiy geografiya tushunchalarini o'quvchilar ongiga etkazish va shakllantirish nihoyatda murakkab jarayon hisoblanadi. Maktab dasturi o'quvchilarga faqat geografiyaga oid bilim berish bilan cheklanmaydi, balki ularda zarur ko'nikma va malaka hosil qilishni ham o'z zimmasiga oladi. Har bir o'quvchi darsda olgan ko'nikma va malakalar asosida bilimlarni mustaqil egallash zarur bo'ladi. Mamlakatimizda kadrlar tayyorlash milliy dasturiga muvofiq umumiy o'rta ta'limning barcha bo'g'inlarida o'quvchilarning muntazam bilim olishi, ularda bilim olish ehtiyojini rivojlantirishni, o'quvchilarda mehnat ko'nikmalari, mustaqil ijodiy fikrlash, kasb tanlashga va atrof muhitga ongli munosabatni hosil qilishni, milliy va umumbashariy qadriyatlarini hurmat qilishni, o'z vataniga, xalqiga sadoqat, mehr muhabbat ruhida tarbiyalash vazifalari belgilandi. Bu vazifalarni bajarishda geografiya ta'limi alohida salmoqqa ega. Ayniqsa tabiiy va iqtisodiy geografiya kurslarini o'qitish borasida milliy dasturda qo'yilgan vazifalarni bajarish

cheksiz imkoniyatlarga ega ekanligini tajribalar isbotlamoqda. Bularning barchasi geografiya o'qituvchisidan pedagogik faoliyatdagi yutuq kamchiliklarini tahlil qila olishni, o'z ish tajribasini tahlil qilib, umumlashtira bilishni, boshqa o'qituvchilarni tajribasini umumlashtirish, samarali ta'lim shakllari, metodlardan o'z ishida oqilona foydalanishni talab qiladi.

1. Geografiya o'qitish nazariyasi va metodikasi, uning o'rganish ob'ekti. Geografiya o'qitish metodikasi pedagogika fanlari tarkibiga kiradi. Bu fan maktablarda tabiiy va iqtisodiy geografiya asoslarini o'qitish jarayonini o'rganadi. U umumiy didaktika bilan bog'langan. Didaktika-ta'limning mazmunini, o'quv jarayonini va tarbiyaning asosiy qonuniyatlarini o'rganadigan nazariy fandir. Ammo u aloqida fanlarni ukitish jarayoni bilan shug'ullanmaydi. Pedagogika bola tarbiyasi xaqidagi fandir. Tarbiya mohiyatini, maqsadlarini, vazifalarini va qonuniyatlarini, ta'lim jarayoni qonuniyatlarini aniqlab beradi. pedagogika tarbiya nazariyasini, didaktika va maktabshunoslikni o'z ichiga oladi. pedagogika fani quyidagi tarmoqlarga bo'linadi: a) maktabgacha yoshdagilar pedogogikasi; b) maktab pedagogikasi; v) hunar-texnika ta'limi pedagogikasi; g) oliy ta'lim pedagogikasi; d) harbiy pedagogika; j) pedagogika tarixi.

Geografiya o'qitish metodikasi umumiy va xususiy bo'limlardan iborat. Umumiy metodika o'z navbatida tabiiy va iqtisodiy geografiyani o'qitish metodikasiga bo'linadi. Xususiy metodika asosan maktab geografiyasining alohida kurslarini o'qitish usullari bilan shug'ullanadi.

Umumiy metodika - bu geografiyaning didaktikasi, ya'ni uning umumiy nazariy qismi bo'lib, geografiya o'qitish jarayonini umumiy masalalari bilan shug'ullanadi. Umumiy metodika nazariy va metodologik muammolarni o'rganadi - ya'ni predmetning o'zini, logikasini va ilmiy tekshirish usullarini o'rganadi, asosiy e'tiborni o'quv-tarbiya muammolarini ishlab chiqishga qaratadi.

Xususiy metodika - alohida kurslarni o'qitish metodikasi bilan shug'ullanadi, umumiy nazariy usullarni alohida kurslarni o'qitish jarayonida qo'llash muammolari bilan shug'ullanadi. Xususiy metodika asosan alohida kurslar bo'yicha o'quv-tarbiya jarayonlarini o'rganadi, alohida kurslarni mazmuni va tuzilishini ishlab chiqadi.

Geografiya ta'limi metodikasi geografiya fani bilan uzviy bog'liq bo'lib, u geografiya metodikasi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Geografiya fanlari bilan aloqadorlik, maktab geografiyasi mazmunini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Maktab geografiyasi mazmuni uzluksiz takomillashib borishi tufayli keyingi yillarda maktab geografiya kurslarida tabiiy, xududiy ishlab chiqarish komplekslari, bozor iqtisodi kabi tushunchalarning kiritilishi, tabiiy sharoit va resurslardan oqilona foydalanish zaruriyatini tug'dirdi. O'quvchilarning TTK (TXM) va bozor iqtisodiga oid tushunchalar haqida puxta bilimga ega bo'lishi ularga ekologik, iqtisodiy tarbiya elementlarini singdirish imkoniyatlarini ham vujudga keltiradi. Demak geografiya o'qitish metodikasi ekologiya kartografiya, geologiya, iqtisod, fizika, biologiya va boshqa fanlar bilan mustahkam aloqaga ega. Hozirgi kunda eng muhim muammolaridan biri geografiya darslarida jamiyat bilan tabiat,

inson bilan tabiat o'rtasidagi murakkab aloqadorlikni o'rganish asosiy masala hisoblanadi. SHu tufayli ham maktab geografiya kurslariga geografik bilimlardan tashqari ekologik va iqtisodiy tushunchalar ham kiritila boshlandi. Geografiyaga yaqin bo'lgan fanlar o'qitish metodlari va vositalarini tanlashga ham o'z ta'sirini ko'rsatmasdan qolmadi. Buni geografiya ta'limiga kartografik, statistik, kuzatish, taqqoslash metodlarining kiritilish va ishlatilishidan bilsa ham bo'ladi. Chunonchi maktab geografiyasi kurslarini kartasiz, ko'rgazmali qurollarsiz, texnika vositalarisiz va zamonaviy AKTlarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Geografiya o'qitish metodikasi geografiya fanining bazi bir tekshirish metodlaridan foydalanar ekan, o'quvchilarning bilimlarini yaxshirok o'zlashtirishlarini va ularni geografiya fanining bazi tadqiqot usullari bilan tanishtirishni ko'zda tutadi.

Geografiya ta'limi metodikasi, pedagogika fani tarmoqlariga kiruvchi didaktika, psixologiya fanlari bilan ham chambarchas bog'liq. Geografiya metodikasi didaktikaning asosiy qoidalarini geografiya o'qitish jarayoniga tadbiq etishda uning mazmuniga xos xususiyatlarni ham e'tiborga oladi. Didaktika geografiya o'qitish jarayonining tarkibiy qismlari o'rtasidagi qonuniy munosabatlarni oydinlashtiradi va shu asosida o'qitishning maqsadi, mazmuni, usullari hamda o'qitish jarayonini jihozlashga doir talablarni belgilab beradi. Demak, didaktika barcha fanlar uchun ta'limining umumiy qonuniyatlari va nazariyalarini yaratasa, metodika didaktikaning fanlarni o'qitish haqidagi umumiy nazariyasini ma'lum bir o'quv fani, ya'ni geografiyani o'qitish jarayoniga tadbiq etish bilan uni yanada aniqlashtiradi va to'ldiradi. Shunga asosan, didaktika va geografiya o'qitish metodikasi fanlari bir-birlarini to'ldirib turadi deyishga to'la asos bor. Metodika to'plagan materiallar didaktika faniga nazariy tahlil uchun manba bo'lishi mumkin. Geografiya o'qitishda o'quvchilarning yoshi, bilimi, fikrlash qobiliyati va umuman ruhiy faoliyatini e'tiborga olmasdan turib, ularning o'quv faoliyatiga samarali tasir etib bulmaydi. Shu tufayli geografiya metodikasi psixologiya fani bilan ham